

PREOBRAZBA POKRAJINE NA BOVŠKEM V ZADNJIH DVEH STOLETJIH

Urška Eniko

UDK: 913(497.4 Bovško)
COBISS: 1.04

IZVLEČEK

Preobrazba pokrajine na Bovškem v zadnjih dveh stoletjih

Članek prikazuje nekatere preobrazbe pokrajine na Bovškem, gorski pokrajini v severozahodni Sloveniji v zadnjih dvesto letih. Prispevek temelji predvsem na analizi jožefinske vojaške karte iz 2. pol. 18. stol., franciscejskega katastra iz 1. pol. 19. stol. in današnjih topografskih kart ter terenskemu delu.

ABSTRACT

Change of landscape in Bovško in the last two centuries

The article presents some changes in Bovško, the mountainous landscape in the northwestern Slovenia, in the last two hundred years. It is mainly based upon the analysis of Josephinian military map from the second half of the 18th century, Franciscan cadastral register from the first half of the 19th century, present maps and field work.

AVTOR

Urška Eniko

Naziv: prof. geografije in zgodovine

Naslov: Pot na Koče 1, 4226 Žiri, Slovenija

Telefon: +386 (0)64 691 793

E-pošta: urska.eniko@uni-lj.si

Bovško je gorska pokrajina z najbolj severozahodno lego v državi. Obsega alpski visokogorski svet Zgornjega Posočja, kamor štejemo dolino Soče nad Trnovim ob Soči do njenih povirnih dolin, in je od leta 1995 enako ozemlje na novo ustanovljene občine Bovec (3). Robna pokrajina je prek Predela in Učje povezana z Italijo, prek Vršiča ter Tolmina in Idrije pa z ostalo Slovenijo.

Bovško je bilo poseljeno že v 12. stoletju pred našim štetjem. Zaradi svojske geografske lege ima njegova zgodovina ne le slovanski in germanski, ampak tudi romanski pečat. Ves čas je bilo revna pokrajina, saj ima slabe naravne razmere za kmetijstvo. Na njegov razvoj je pomembno vplivala stara predelska pot, ki je zagotavljala dodaten zaslužek. Na njen račun so živela predvsem naselja ob Koritnici. Trenta je oživela v 16. stoletju, ko so začeli kopati železovo rudo. Danes je odločujoča dejavnost za razvoj Bovškega turizem.

V članku so prikazani nekateri vidiki pokrajinske preobrazbe na Bovškem v zadnjih dvesto letih, ugotovljeni predvsem s pomočjo analize jožefinske vojaške karte v merilu 1 : 28.800 iz druge polovice 18. stoletja, franciscejskega katastra v merilu 1 : 2880 iz prve polovice 19. stoletja ter sodobnih topografskih kart v merilih 1 : 25.000 in 1 : 10.000.

Današnja prometno hrbtenjačo sestavljata stara trgovska cesta, speljana od Predela vzdolž Koritnice in Soče, ter cesta po dolini Trente. Z nekaterimi redkimi odstopanji obe potekata po isti trasi kot prometnici v drugi polovici 18. stoletja. Razen številnih stez in pešpoti, ki vodijo v gore in na planinske pašnike, so v dvesto letih izdelali le malo novih poti. Mnoge pešpoti in steze so izboljšali in so zdaj prevozne (na primer proti Bavšici in Moznici) z motornimi vozili. Nekaterne nekdane steze so se postopoma zarasle (na primer steza iz Podklopce do Plužne). Nove so cesta od Bovca prek Čezsoče do Loga Čezsoškega, speljana po levem bregu Soče, ki je povezana tudi z glavno obsoško cesto, povezava ob Učji z Italijo in cesta na Mangartsko sedlo, ki se edina med slovenskimi cestami vzpne prek 2000 m visoko. Cesta Bovec–Trenta se od prve svetovne vojne dalje nadaljuje čez preval Vršič (1611 m).

III B21 / 2000-1/1

496/5119

Slika 1: Plužna, vas pod Kaninom (foto: Urška Eniko).

Pred dvesto leti je bilo na vseh poteh skupaj le trinajst mostov, danes jih je štirikrat več. Sočo lahko danes prečkamo prek mostu vsaj na dvajsetih mestih, pred dvema stoletjema pa je imela le štiri mostove, vse na cesti Bovec–Trenta.

V drugi polovici 18. stoletja je bilo na Bovškem deset mlinov. Danes je le še eden ob hudourniku Zadnjica. Trije mlini so bili ob Soči (dva pri vasi Čezsoča in eden pri Kršovcu) in ob Koritnici. Po en mlin so imeli potoki Učja, Žvika, Mangartski potok in neimenovani potoček, ki je tekkel skozi Kal.

Poselitev pred dvesto leti je bila omejena na naselja na dnu rečnih dolin. Samo Plužna je bila umaknjena pod pobočje Kanina. Zunaj jeder naselij so bile le redke samotne domačije. Razpršena poselitev je bila le v Trenti, kjer ni bilo nobenega večjega naselja ali zaselka, celo tri hiše so bile redko skupaj. Vsi kraji so se ohranili, le zaselka »zu Žaga« (Pri Žagi), ki je stal na levem bregu Soče, južno od Loga Česoškega, danes ni več. Kot nekoč je poselitev omejena na rečne terase, le da je mnogo bolj

razpršena. Med vasmi so nastali manjši zaselki in zrasle so posamič stoječe hiše.

V dolini Koritnice je prišlo do preimenovanja naselij. Gorenji Log se je preimenoval v Strmec na Predelu, Srednji Log pa v Gorenji Log.

Po številu hiš so se z izjemo Predela in Strmca vsa naselja na Bovškem v dvesto letih povečala. Število prebivalcev se je od druge polovice 19. stoletja povečalo samo v Bovcu (le za 11 %), približno enako pa je ostalo v Kalu-Koritnici. V vseh drugih krajih se je število ljudi zmanjšalo, ponekod za več kot polovico. V Soči se je število prebivalcev zmanjšalo kar za 79 %, na Strmcu pa celo za 90 %. Zaselek Lemovje na južnem pobočju Bavškega Grintavca ima po pripovedovanju domačinov le še tri ostarele prebivalce.

Do opaznih razlik je v dvesto letih prišlo pri poteku struge Soče in njenih večjih pritokov. Opazne so razlike v vijuganju in ponekod v prodnih nanosih. Največja sprememba je vidna na sotočju Soče in Učje, kjer je tok Soče premaknjen proti vzhodu, ter pri njenem sotočju z Lepešnjico, kjer je tok Soče pomaknjen proti severu.

Preglednica 1: Število stavb in prebivalcev na Bovškem.

Naselje	Jožefinski vojaški zemljevid – število stavb	Franciscejski kataster – število stavb	Topografska karta – število stavb	Število prebivalcev leta 1870	Število prebivalcev leta 1991
Bovec	150	412	270	1463	1670
Čezsoča	107	192	126	651	330
Dvor	38	66	71	276	–
Gorenji Log	14	38*	45	181	56
Kal-Koritnica	40	35*	53	160	154
Log Čezsoški	8	27	27	164	76
Plužna	12	42	52	251	56
Predel	13	8*	7	27	–
Soča	–	–	–	840	181
Spodnji Log	9	52*	28	220	–
Srpenica	30	157	65	608	205
Sirmec	11	33*	11	156	16
Trenta	–	–	–	357	120
Trnovo	45	62*	59	353	177
Žaga	32	89*	108	684	375

*leto 1870

Slika 2: Redek gozd na nekoč travnatih zemljiščih nad Virjem pri Plužni (foto: Urška Eniko).

Slika 3: Gozdnato območje južno od Plužne. Spredaj je zajezitveno jezero, nad Bovcem pa se vzpenja slikoviti Svinjak (foto: Urška Eniko).

V poraščenosti površja so opazne predvsem razlike med gozdnimi in travnatimi zemljišči. Večinoma se je gozd širil na travnata zemljišča. Največjo preobrazbo je doživel pas ob Soči, kjer se je ponekod gozd spustil vse do reke.

Večina naselij, ki so bila nekoč sredi travnatega sveta, se danes že stika z gozdom. Ponekod je travnati pas segal tudi več kot pol kilometra od naselij proti pobočjem okoliških gora. Celo do Plužne je segal le pas posamezno rastočih dreves.

Delež kmetijskih zemljišč se je na celotnem Bovškem v dvesto letih prepolovil. Močno se je zmanjšal delež njiv, povečala pa sta se deleža travnikov in pašnikov. Nekoliko se je povečal tudi delež gozda.

Podobne ugotovitve prinaša tudi primerjava današnje rabe tal in izrabe po franciscejskem katastru za izbrano območje med krajema Plužno in Sočo, torej na območju Bovške kotline. Ker je območje v neposredni bližini Bovca, je doživelo korenito geografsko preobrazbo. Že bežen pogled na franciscejski kataster in primerjava stanja z današnjo pokrajino pokažeta v rabi tal velike spremembe. Predvsem so se na račun travnikov in njiv povečali gozdovi. Tako daje zdaj celotno območje med Plužno in glavno cesto Kobarid–Bovec videz gozdnate pokrajine, čeprav je gozd še vedno precej redek in prepreden z majhnimi travnatimi zaplatami. Pred 160 leti je bila pokrajina izrazito travnata; med travniki in pašniki so bile tudi njive. Te so pozneje skoraj povsem izginile, saj je na vsem območju le nekaj manjših »rtičkov«.

Zaradi opuščanja kmetijstva, prepovedi paše koz po letu 1950 in depopulacije, so se mnoga pobočja ponovno zarasla s tako imenovanim drugotnim gozdom, katerega lastnosti se spreminjajo glede na matično podlago in lego. Posledica zaraščanja je tudi dviganje zgornje gozdne meje (3).

Pokrajina na Bovškem je v zadnjih dvesto letih doživela številne geografske spremembe; največje beležimo od sredine tega stoletja. Zaradi obrobnosti Bovškega ter slabih razmer za kmetijstvo so se po drugi svetovni vojni vrstili številni procesi, ki so preobrazili pokrajino: beg z dežele, depopulacija, deagrarizacija, ozelenjevanje, ogozdovanje ter spreminjanje nekdanjih kmečkih domov v počitniška bivališča. Njihova posledica je tudi neugodno demografsko stanje. Številna naselja so demografsko ogrožena, nekatera pa so že doživela demografski zlom.

1. Franciscejski kataster za katastrsko občino Bovec, lista 30 in 35.
2. Jožefinske vojaške karte: Sekcije 130, 131, 132, 133, Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. ZRC SAZU, Ljubljana, 1997.
3. Kunaver, J. 1996: Bovško. Regionalna geografska monografija Slovenije, 1. del. Geografski inštitut Antona Melika, ZRC SAZU, Ljubljana.
4. Popis prebivalstva leta 1991. Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v republiki Sloveniji v letu 1991 po občinah, naseljih in krajevnih skupnostih, končni rezultat.
5. Pregledni katastrski načrt. Žaga 50. Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo. Ljubljana, 1984.
6. Rutar, S. 1994: Zgodovina Tolminskega. 2. izdaja faksimiliranega ponatisa. Nova Gorica.
7. Topografska karta 1 : 10.000: Bovec 9. Geodetska uprava SRS. Ljubljana, 1968.
8. Topografske karte 1 : 10.000: Breginj – Žaga 15, Žaga 10, Tolmin – Bovec 11, Bovec 2, Bovec 4, Bovec 6, Bovec 8. Geodetska uprava SRS. Ljubljana, 1979.
9. Topografske karte 1 : 25.000: Bovec, Kanin, Kranjska Gora, Predel, Rateče, Soča. Republiška geodetska uprava RS. Ljubljana, 1987.